

Editorial: Já, my nebo ono?: k vyjádření autorství u odborných textů psaných jedním autorem

K napsání tohoto úvodníku mě dovedlo několik nedávných příhod, z nichž zde uvedu dvě. První byl obsáhlý recenzní posudek z lingvisticky zaměřeného časopisu. Recenzent reagoval na větu z mého popisu analytického postupu (*ve zkoumaných záznamech byla izolována řada sekvencí*) následovně: „Není jasné, kdo co izoloval (...) Pokud chcete sdělit, že ze záznamů jste vybral řadu sekvencí, v nichž..., pak to tak prosím napište.“ Až do té doby jsem se domníval, že česky psát umím, ale kritický posudek, který obsahoval i další připomínky k mému odbornému stylu psaní, mě rychle vyvedl z omylu. Druhým impulsem bylo, když jsem se v diplomové práci, kterou jsem oponoval, dočetl, že *ve výzkumu bylo kromě zúčastněného pozorování využito také metody rozhovoru a že v našem případě bylo zvoleno zpracování dat pomocí programu Microsoft Word*.¹ Ano, budu psát o tom, jak autoři ve svých česky psaných odborných textech jazykově vyjadřují nebo zamlčují své autorství a svou pozici, přičemž se zde zaměřím pouze na texty psané jedním autorem.² Tezí, kterou zde budu obhajovat, je to, že i když prostředky jako pasivum nebo autorský plurál mají v pedagogických textech své místo, zejména v popisu metodologie může být vhodnější používat první osobu singuláru.

Vycházím přitom z dialogického přístupu, v němž vystupuje do popředí situační povaha psaní a čtení textu, pisatelovy vztahy k jiným autorům, stejně jako jeho vztah ke čtenáři atd. (Marková, 2007). Jak uvádějí Čmejrková a kol. (1999, s. 43–44), v klasickém českém pojetí vědeckého stylu byl ohled na čtenáře naopak interpretován velmi slabě, spíše monologicky. Citovaní autoři v této souvislosti dále uvádějí, že jazyk vědy tak byl „považován za neosobní nástroj předávání faktů a potlačování subjektivních názorů“ (Čmejrková et al., 1999, s. 44; k tomu srov. Kaderka, 2016). S tím patrně souvisí i preference autorů odborných textů používat autorský plurál a pasivum, jak jsem ilustroval na příkladech výše. Lze to také doložit pohledem do minulého ročníku *Pedagogické orientace*: z devíti českých studií napsaných jedním autorem jsem soustavně používání první osoby našel pouze v jednom případě (tato studie však nebyla empirického charakteru). V ostatních osmi studiích autoři používali v popisu metodologie autorský plurál (např. *data jsme podrobili deduktivní obsahové analýze; náš výzkum jsme realizovali ve třech fázích; celkem jsme získali X stran přepisů*), pasivum (např. *identifikované jednotky analýzy byly kódovány kategoriálním systémem; bylo pořízeno X videozáznamů výuky; rozhovory byly nahrány na diktafon a posléze přepsány*;

¹ Ukázky (v kurzívě) jsou ilustrativními příklady, při jejichž psaní jsem se inspiroval původními texty.

² Problematiku psaní odborných textů v jiných jazycích ponechávám zcela stranou.

pro analýzu odpovědí byla použita obsahová analýza), případně další neosobní konstrukce (např. *zpracování dat pak spočívalo v transkripci videozáznamů*).

Proč mohou být uvedené formulace problematické, vysvětluje Billig ve své knize, jejíž název by se dal přeložit jako: *Naučte se psát špatně: jak uspět v sociálních vědách*, konkrétně v šesté kapitole *Jak se vyhnout přiznání toho, kdo to udělal*:

Mnozí lingvisté pracují s psanými texty a, jelikož vlastně s nikým neinteragují, je celkem jedno, jestli napíšou „sebral jsem 17 novin“ nebo „bylo sebráno 17 novin“. Kdo noviny posbíral a kdo je doručil na stůl výzkumníka, není příliš důležité. V sociálních vědách to nicméně může být složitější, pokud výzkumníci přímo jednají s lidmi. Když dělají rozhovor s respondenty, přepisují rozhovory nebo provádějí experimenty, budou nějak interagovat s těmi, které studují. V těchto případech nemusí být vhodné používat neosobní jazyk přírodních věd (volně podle Billiga, 2013, s. 130).

Billig se tak dotýká problematiky reflexivity, která je důležitá například v etnografickém výzkumu (Stöckelová & Abu Ghosh, 2013, s. 19–22), ale projevuje se také například ve výzkumu založeném na videozáznamu. Je dobře známým faktem, že přítomnost výzkumníka a záznamové techniky ovlivňuje chování mluvčích. Stejně tak je důležité to, jak člověk přepisující záznam interpretuje a používá transkripční konvence. Podobně, pokud autor nějak segmentuje, anotuje nebo interpretuje zaznamenaná data, vstupuje do analýzy určitá míra subjektivity, která není na závadu, ale kterou je žádoucí přiznat a dále s ní pracovat. Použitím trpného rodu však autor maskuje, kdo dané činnosti provedl – možná to byl sám autor studie, ale z použití pasiva to jednoznačně nevyplývá. Použití plurálu lze interpretovat i jako vyjádření toho, že se na výzkumu podílelo nebo text psalo více lidí (srov. Neusar, 2016, s. 64), z nichž všichni kromě autora zůstávají čtenářům skryti. I když nelze vyvozovat, že by snad autoři použitím pasiva nebo autorského plurálu chtěli něco zakrývat (například na statistické procedury má lidský faktor minimální nebo žádný vliv), v některých případech může být k dosažení vyšší důvěryhodnosti prezentovaných zjištění vhodné konatele explicitně vyjádřit.

Pro zajímavost jsem hledal srovnání v sociologii a lingvistice, které považuji v mnoha ohledech za inspirativní. V loňských číslech renomovaných odborných časopisů (v oboru sociologie a lingvistiky) jsem hledal studie psané česky jedním autorem a zjistil následující: v *Sociologickém časopise* z osmi studií používali první osobu singuláru autoři ve třech studiích, v časopise *Slovo a slovesnost* se první osoba singuláru vyskytla v obou přítomných statích psaných jedním autorem. V těchto textech se tak vyskytují formulace jako: *při popisu komplexních predikátů zde důsledně rozlišuji A od B, dané rozlišení mi umožňuje sledovat korespondenci*

mezi *X* a *Y*, nebo také: *data pochází z mého etnografického terénního výzkumu z let 2011–2014 [...], kdy] jsem realizovala v šesti rodinách domácích školáků dlouhodobé zúčastněné pozorování.* Autoři těchto formulací plně deklarují svou odpovědnost za učiněná rozhodnutí a provedené postupy. Dávají také najevo svou pozici, čímž umožňují čtenáři nahlédnout do toho, jak mohla jejich činnost při sběru nebo analýze dat ovlivnit prezentované výsledky. Použitím první osoby singuláru autoři také přiznávají, co konkrétně dělali. To může být důležité například při posuzování kvalifikačních prací.

Výše uvedené shrnu následovně: Použití první osoby singuláru má v akademickém psaní své místo. Zvláště v kvalitativně zaměřených odborných textech se použití formulací s první osobou jednotného čísla, zejména v popisu metodologie, jeví jako zcela vhodné. Formulace *během analýzy jsem vytvořil korpus čítající přes 100 sekvencí zahrnujících jeden nebo více výskytů střídání kódů* je rozhodně přesnější a informačně bohatší než původní formulace, kterou recenzent mého textu zcela oprávněně kritizoval. Jazykovému vyjadřování v odborných textech je tedy z nastíněného hlediska potřeba věnovat pozornost.

František Tůma

Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra pedagogiky

Literatura

- Billig, M. (2013). *Learn to write badly: How to succeed in the social sciences*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Čmejrková, S., Daneš, F., & Světlá, J. (1999). *Jak napsat odborný text*. Praha: Leda.
- Kaderka, P. (2016). Sféra odborné komunikace. In J. Hoffmannová, J. Homoláč, E. Chvalovská, L. Jílková, P. Kaderka, P. Mareš, & K. Mrázková, *Stylistika mluvené a psané češtiny* (s. 182–221). Praha: Academia.
- Marková, I. (2007). *Dialogičnost a sociální reprezentace: Dynamika mysli*. (H. Šolcová, Přel.). Praha: Academia.
- Neusar, A. (2016). *Malá knížka o odborném psaní: praktický průvodce pro začínající autory*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Stöckelová, T., & Abu Ghosh, Y. (2013). Úvahy o etnografii: od dogmatu k heterodoxii. In T. Stöckelová & Y. Abu Ghosh (Eds.), *Etnografie: improvizace v teorii a terénní praxi* (s. 7–35). Praha: SLON.